

Hľadanie identít v modernej libanonskej ženskej próze

Danuša Čižmíková

MASARYKOVA
UNIVERZITA

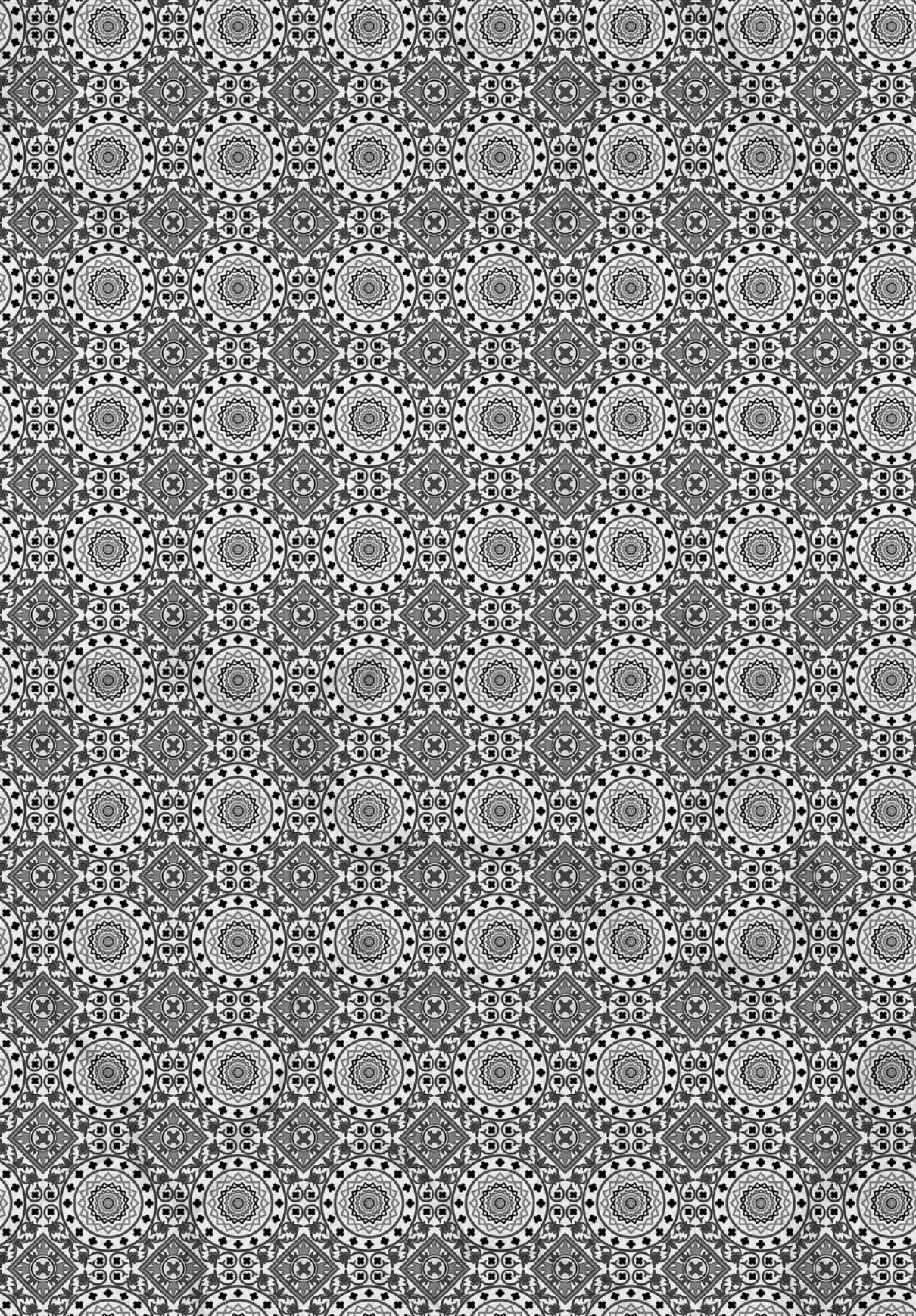

#518

OPERA FACULTATIS PHILOSOPHICAE
UNIVERSITATIS MASARYKIANAE

SPISY FILOZOFICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

MUNI
ARTS

Hľadanie identít v modernej libanonskej ženskej próze

Danuša Čižmíková

MASARYKOVA
UNIVERZITA

BRNO 2022

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Čižmíková, Danuša

Hľadanie identít v modernej libanonskej ženskej próze / Danuša Čižmíková. – Vydání první, elektronické. – Brno : Masarykova univerzita, 2022. – 1 online zdroj. – (Opera Facultatis philosophicae Universitatis Masarykianae = Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, ISSN 2787-9291 ; 518)

Částečně souběžný arabský text, anglické resumé

Obsahuje bibliografii a bibliografické odkazy

ISBN 978-80-280-0085-1 (online ; pdf)

* 821.411.21(569.3)-3 * 82-055.2 * 82:7.04 * 82:159.923.2 * 316.66-055.1/.3 * 82.07 * (569.3) * (048.8)

- libanonská próza (arabsky) – 20.-21. století
- literatura psaná ženami – Libanon – 20.-21. století
- ženy v literatuře – Libanon – 20.-21. století
- literární náměty
- identita v literatuře
- gender
- interpretace a přijetí literárního díla
- monografie

821.41.09 - Afroasijské (hamitosemitské) literatury (o nich) [11]

Recenzovali: Mgr. Katarína Bešková, PhD. (Slovenská akadémia vied)
doc. PhDr. František Ondráš, Ph.D. (Univerzita Karlova)

© 2022 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-280-0085-1

ISBN 978-80-280-0084-4 (brožováno)

ISSN 1211-3034 (print)

ISSN 2787-9291 (online)

DOI: <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M280-0085-2022>

Obsah

1 ÚVOD	7
2 KONFLIKT OČAMI ŽIEN	15
2.1 Ženská prozaická tvorba v Libanone v období občianskej vojny (1975–1990)	18
2.1.1 Ḥanān aš-Šajch	22
2.1.2 Vojnový konflikt v dielach bejrútskych decentristiek	24
2.2 Ženská próza v povojnovom období	25
2.2.1 ‘Alawīja Šubuḥ	28
2.2.2 Vojnový konflikt v dielach povojnovej generácie	30
3 ZAHRIN PRÍBEH	32
3.1 Hlas stratený (antebellum)	33
3.1.1 Bejrút	33
3.1.2 Afrika	45
3.1.3 Ḥāmihā ḥarāmihā	51
3.1.4 Jej Bejrút, jeho Bejrút	56
3.1.5 Zahra ako výtvor spoločnosti	59
3.2 Hlas znovu nájdený (bellum)	61
4 MARJAM PRÍBEHOV	74
4.1 Tisíc a jedna moc rozprávania (bellum)	76
4.2 „Úskoky“ žien	94
4.2.1 Rozprávanie o Umm Jūsuf a Abū Jūsufovi	94
4.2.2 Rozprávanie o Tuffāḥe a džinovi	96
4.2.3 Rozprávanie o Suhajle a jej manželovi	97
4.2.4 Rozprávanie o Umm Ṭalāl a Abū Ṭalālovi	98
4.2.5 Rozprávanie o Fāṭime a Ḥasanovi	98
4.2.6 Rozprávanie o Nabihe a dedinskom bláznovi	99
4.3 Epilóg (postbellum)	101
5 ZÁVER	108
SUMMARY	112
BIBLIOGRAFIA	114

1 ÚVOD

Emancipácia žien v arabskom svete je fenoménom, ktorý priťahuje pozornosť odborníkov z rôznych oblastí vedeckého poznávania. Postavenie žien v arabskej spoločnosti sa stalo predmetom mnohých antropologických, etnografických, sociologických, rodových, kultúrno-historických, ale aj literárnovedných štúdií. Zobrazenie ženy v arabskej literatúre nám pomáha vybudovať si ucelenú predstavu o arabskej spoločnosti a postavení žien v nej. Na rozdiel od metód iných vedných odborov, ktoré sa v prevažnej miere zameriavajú na opis stavu spoločnosti v danom historickom momente, je prístup literárnej vedy o niečo veľkorysejší. Vyplýva to už z povahy skúmaného predmetu. Literatúra, ktorá je obrazom i odrazom skutočnosti, je totiž zároveň miestom, kde prebýva tvorivá predstavivosť, kde žijú túžby, ideály a sny „subjektov“ skúmaných inými vednými disciplínami.

S prvými spisovateľkami sa v arabskej literatúre stretávame od konca 19. storočia. Medzi nimi zaujímajú významné miesto najmä tri Libanončanky: Zajnab Fawwāz, Labība Hāšim a Majj Zījāda.¹ V šesťdesiatych rokoch 20. storočia si pozornosť kritikov vyslúžila aj ďalšia autorka libanonského pôvodu, Lajlā Ba'albakkī.²

1 Bližšie pozri: MAJAJ, LISA SUHAIR; SUNDERMAN, PAULA W.; SALIBA, THERESE (eds.). *Intersections: Gender, Nation and Community in Arab Women's Novels*. New York: Syracuse University Press, 2002. Tiež: COOKE, MIRIAM. *Women Claim Islam: Creating Islamic Feminism Through Literature*. New York; London: Routledge, 2001, s. 1.

2 Román Lajly Ba'albakkī predstavoval významný medzník v ženskej románopiseckej tradícii v arabskom svete. Je však zároveň románom-dokumentom, zachytávajúcím libanonskú spoločnosť v šesťdesiatych rokoch 20. storočia a silnejúcu túžbu po zmene postavenia žien v nej. Pozri: AL-AMĪN, ĀNISA. „Lajlā Ba'albakkī: Kitāba li-l-ḥurrija, waḥiqat as-sittīnāt.“ In *Bāḥitāt*. (Al-kitāb at-ṭānī) Bajrūt: Mutābī' šarikat at-ṭab' wa an-našr al-lubnānīja, 1995, s. 187–212. Pre recepciu diela Lajly Ba'albakkī pozri napríklad ABŪ AN-NADŽĀ, ŠIRĪN. „Al-istiqbāl aṣ-ṣaḥafī li-chitāb Lajlā Ba'albakkī al-adabī.“ In *ALIF: Journal of Comparative Poetics*, No. 37, Literature and Journalism (2017), s. 74–95.

Ich tvorba však predstavuje len zlomok z obrovského počtu diel, ktoré v Libanone vychádzali pred vojnou. Diela ženských autoriek nezaujímali popredné miesta v antológiách arabskej literatúry a ženy si len veľmi pomaly hľadali svoje miesto v kánone tejto literatúry. Na univerzitách po celom svete sa študenti oboznamovali s románovou tvorbou v arabskom svete najmä prostredníctvom diel mužských autorov, pričom zrod arabského románu sa v ich povedomí neodmysliteľne spája s osobnosťou Muḥammada Ḥusajna Hajkala. Jeho román *Zajnab* (1914) bol dlhý čas pokladaný za prvý arabský román vôbec. Toto prvenstvo prináleží, a pravdepodobne aj naďalej bude patriť, mužskému autorovi egyptského pôvodu, a to aj napriek tomu, že prvý arabský román vôbec s najväčšou pravdepodobnosťou napísala žena. Román *Qalb ar-radžul* [Srdce muža] libanonskej spisovateľky Labiby Hāšim vyšiel v Bejrúte v roku 1904 a je v súčasnosti predmetom živej diskusie, ktorá prebieha v akademických i literárnych kruhoch s cieľom prehodnotenia jeho pozície nie(len) ako prvého ženského románu z pera libanonskej autorky, ale aj ako prvého arabského románu vôbec.³ Napriek tomu sa nasledujúce polstoročie s fenoménom ženskej literatúry v arabskom prostredí stretávame len ojedinele a recenzie diel či správy o vydaní románu, v ktorých figuruje ženské meno autorky, sa v tlači objavujú len sporadicky.

Táto situácia sa zmenila hneď v prvých rokoch ozbrojeného konfliktu. Libanonská občianska vojna podnietila mnoho žien, aby podali umelecké svedectvo o skúsenosti žien počas tohto neľahkého obdobia a tvorivým spôsobom vyjadrili to, čo každodenne prežívali. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že tieto dva pojmy, vojna a žena, majú pramálo spoločného. Vojna predsa odjakživa bývala skôr doménou mužov, úlohou žien bolo čakať na ich návrat. Prečo sa ženy chopili pera a písali o vojne, ktorá je odnepamäti považovaná za mužskú záležitosť? Aký je vzťah medzi pojmami žena a vojna – pojmami, ktoré spolu zdanlivo vôbec nesúvisia? Má vôbec vojna „ženskú tvár“? Aj na tieto otázky budeme hľadať odpovede v predkladanej publikácii, ktorá sa zaoberá tvorbou žien v kontexte libanonskej občianskej vojny. Skúma odozvu libanonských spisovateľiek na vojnu a spôsob, akým tieto autorky tvorivo pretavili do literárnej podoby svoju skúsenosť zo života počas tohto pohruteého a rozporuplného obdobia. Pre mnohé z nich písanie spočiatku predstavovalo istú formu „katarzie, iné našli v organizovanej štruktúre naratívnych postupov spôsob, akým vniesť aspoň aký-taký poriadok do všadeprítomného chaosu“⁴, či

3 ASHOUR, RADWA; GHAZOU, FÉRIAL J[ABOURI]; REDA-MEKDASHI, HASNA (eds.). *Arab Women Writers: A Critical Reference Guide 1873 – 1999*. Cairo; New York: The American University in Cairo Press, 2008, s. 108. Románu Labiby Hāšim predchádzalo napríklad prozaické dielo *Ḥusn al-awāqib aw Ġāda az-ḡāhira* [Šťastný koniec alebo Číhrodná Ġāda; preklad názvu podľa Františka Ondráša; *Arabský román: Vznik a vývoj umeleckého žánru*] od Zajnab Fawwāz, vydané už v roku 1899. Pozri tiež: AL-ABSIOVÁ, EVA; AL-ABSI, MARWAN. „Ženská literárna tradícia v arabskom kultúrnom prostredí.“ In *Jazyk – kultúra – spoločnosť (vzájomné súvislosti)*. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, 2012, s. 165.

4 ČIZMÍKOVÁ, DANUŠA. *Ḥanān aš-Šajch a tvorba žien v kontexte libanonskej občianskej vojny*. Bratislava: FiF UK, 2008, s. 11.

ako porozumieť situácii, v ktorej sa krajina ocitla. Najvýraznejším predstaviteľkám vojnového románu sa však „podarilo objaviť celkom nové, netradičné postupy, pričom na cestu tvorivého hľadania a nachádzania ich predurčil samotný charakter vojny, ktorá, ako sa neskôr ukázalo, nebola vôbec ‘libanonská’ a nebola ani občianska“⁵.

Cieľom predkladanej publikácie je predstaviť tvorbu dvoch, z môjho pohľadu najvýznamnejších, predstaviteľiek (po)vojnového románu. Sú nimi Ḥanān aš-Šajch a ‘Alawīja Šubuḥ. Ich diela predstavovali výrazný medzník vo vývine libanonského románu písaného ženami, ale aj v širšom kontexte arabskej prozaickej tvorby ako takej. V korpuse literatúry, ktorá je inšpirovaná občianskou vojnou v Libanone, zaujímajú oba romány výnimočné postavenie. Jedným z hlavných kritérií výberu diel bol historický aspekt ich vzniku. *Zahrin príbeh*⁶ autorky Ḥanān aš-Šajch vyšiel v Bejrúte v roku 1980. Román sa stal azda najoceňovanejším, no zároveň najzatravčovanejším dielom spisovateľky, ktorá jeho vydanie realizovala na vlastné náklady, pretože v Libanone nenašla nikoho, kto by bol ochotný dielo publikovať. Kontroverzný román z obdobia občianskej vojny sa kvôli zobrazovaniu tabuizovaných tém ocitol v mnohých arabských krajinách na zozname zakázaných kníh. Práve ním si však aš-Šajch vydobyla medzinárodné uznanie, pričom kritici jej dielo vnímali ako „čerstvý vietor v arabskej románovej tvorbe“.⁷

Román ‘Alawīje Šubuḥ *Marjam príbehov*⁸, vydaný v Bejrúte v roku 2002, sa preto aj vďaka v tom čase už hmatateľnej prítomnosti silnej ženskej literárnej tradície stretol s výrazne odlišným prijatím. Dielo vzbudilo veľký záujem čitateľov i literárnej kritiky, pričom sa stretlo s nesmiernym ohlasom hlavne v regionálnej tlači, ale tiež v susedných arabských krajinách. Niet azda spisovateľa, literárneho kritika či vedca, ktorý by s ním, či už vďaka svojej práci alebo z vlastnej iniciatívy a motivácie, neprišiel do styku.⁹ V porovnaní s recepciou diela v domácom¹⁰ prostredí sa

5 Ibid.

6 Ḥikājat Zahra

7 ČIZMÍKOVÁ, DANUŠA. *Ḥanān aš-Šajch a tvorba žien v kontexte libanonskej občianskej vojny*, s. 30.

8 Marjam al-ḥakājā

9 Zistené na základe osobných rozhovorov s univerzitnými profesormi v egyptskej Káhire, kritických recenzií v libanonskej i egyptskej tlači, rozhovorov s ďalšími libanonskými spisovateľkami, publikovaných v literárnych časopisoch či literárnych prílohách novín a pod. S dielom ‘Alawīje Šubuḥ boli pomerne dôverne oboznámení aj mladí začínajúci spisovatelia (z Egypta, Palestíny, ba dokonca aj Ománu), s ktorými som sa stretla počas svojich výskumných pobytov. Hoci som svoje otázky spočiatku nezameriavala na tvorbu ‘Alawīje Šubuḥ, vo všetkých rozhovoroch o ženských spisovateľkách pôsobiacich v Libanone som sa skôr či neskôr stretla práve s menom tejto autorky. Z významných osobností literárneho života v arabskom svete možno spomenúť aspoň rozhovory s už zosnulou Raḍwou ‘Ašūr, egyptskou spisovateľkou a univerzitnou profesorkou, ktorá pôsobila na univerzite ‘Ajn Šams v Káhire, alebo Muḥammadom Badawim z Káhirskej univerzity. Libanonská literatúra pritom nebola ani u jedného z nich predmetom ich literárnovedného bádania.

10 Adjektivom „domáci“ tu označujem recepciu diela v Libanone, ale aj v ďalších arabských krajinách.

žiada poznamenať, že zahraničná literárna kritika zatiaľ dielu venovala len minimálnu pozornosť, čo do istej miery zrejme spôsobila aj skutočnosť, že dielo vyšlo v anglickom preklade len pomerne nedávno, v roku 2016.¹¹

Diela, ktoré sa stali predmetom mojej interpretačnej analýzy, vyšli v časovom odstupe dvoch desaťročí. Oba romány hojne využívajú retrospektívu, spätné pohyby či spätné pohľady, čo umožňuje sledovať, premietiť a skúmať obraz libanonskej spoločnosti ako meniaceho sa kontinua v predvojnovom, vojnovom i povojnovom období. V práci uvádzam príslušné časové indicie latinskými termínmi antebellum, bellum a postbellum, ktoré pri názvoch jednotlivých kapitol slúžia pre čitateľa ako doplnujúca informácia. Okrem už spomínaného kontinuálneho vyobrazenia však tie isté časové vymedzenia priam nabádajú na uplatňovanie princípu kontrastu. Prezrádzajú, ako sa vyobrazenie ženskej skúsenosti vyvíjalo, ale tiež menilo v jednotlivých rámcových obdobiach. Už pri písaní diplomovej práce venovanej spisovateľkám, ktoré tvorili počas prvých siedmich rokov vojnového konfliktu a svojou tvorbou sa snažili hľadať východiská zo situácie, v ktorej sa spolu s ostatnými Libanončanmi nachádzali, volajúc po transformácii [patriarchálnej] spoločnosti, sa prirodzene vynárala otázka, či, a ak áno, ako sa táto spoločnosť ďalej menila a pretvárala po ukončení krvavého konfliktu. Mnohých zaujímal, či sa vízia budúcnosti libanonskej spoločnosti zachytená v dielach spisovateľiek, ktoré písali počas vojny, aspoň sčasti naplnila. Jedine čas mohol ukázať, či ich tvorba a volanie po zmene boli vypočuté, či sa aspoň čiastočne pretavili do reálnej podoby, alebo či sa natrvalo stali súčasťou fiktívneho sveta postáv, prostredníctvom ktorých sa tieto spisovateľky pokúšali upozorniť na problémy libanonskej spoločnosti. Odpovede na tieto otázky sčasti nachádzame v diele *Marjam príbehov*, ktoré vyobrazuje ženskú skúsenosť v povojnovom období, resp. bezprostredne po ukončení vojny.

Fiktívne osudy protagonistov, vyobrazované v tvorbe mužov i žien, boli dlhý čas takmer výhradne situované do mestského prostredia. Spisovatelia sa až na vzácne výnimky¹² vo svojich dielach sústreďovali na opis Bejrútu, ktorý v ich tvorbe zaujímal význačné postavenie. V Bejrúte sa tiež odohráva podstatná časť *Zahrinho príbehu*. Román *Marjam príbehov* spolu s ďalšími dielami, ktoré som preštudovala v rámci rozvažovania nad predmetom svojej interpretačnej analýzy, je preto výnimočný aj v tom, že prináša vyobrazenie dedinského prostredia libanonského juhu. Predstavenie dedinského koloritu tak prináša svieži uhol pohľadu, ktorý, nazdávam sa, v libanonskej literatúre od čias poetického, nostalgického, čiastočne

11 V čase prípravy dizertačnej práce, z ktorej moja súčasná monografia vychádza, bol anglický preklad diela ešte len v štádiu prípravy. Predstavenie dovtedy do angličtiny nepreloženého diela bolo pre mňa preto jedným z kritérií výberu diel na analýzu. Z rovnakého dôvodu predmetné dielo nezaujímalopopredné miesto ani v literárnovednom bádani mimo arabského sveta.

12 Emily Naşrallah. Pozri v nasledujúcej kapitole.